

Juliusz Sikorski

"Losy polskich dóbr kultury w Rosji i ZSRR : próby restytucji. Archiwa – księgozbiory – dzieła sztuki - pomniki", Dariusz Matelski, Poznań 2003 : [recenzja]

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 11, 299-300

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NADWARCIAŃSKI ROCZNIK
HISTORYCZNO-ARCHIWALNY
NR 11/2004

Dariusz Matelski, *Losy polskich dóbr kultury w Rosji i ZSRR. Próby restytucji. Archiwa – księgozbiory – dzieła sztuki – pomniki*, Wydawnictwo Inter-Arpress, Poznań 2003, ss. 310.

Na przestrzeni stuleci ziemie polskie były obiektem wielu niszczących najazdów oraz zmian granicznych. Obok zniszczeń na polu gospodarczym i demograficznym szczególnie dotkliwe są straty dóbr kultury jakie ponosiło w ich wyniku państwo polskie. Wśród nich szczególne miejsce zajmują dobra utracone na rzecz Rosji Romanowów i ZSRR. Uważały one bowiem je za łup wojenny wzbogacając własne zbiory, rzadko przyznając się do ich posiadania, nie mówiąc już nawet o zwrocie ich właścicielom.

Wydana w ubiegłym roku książka autorstwa Dariusz Matelskiego jest plonem badań prowadzonych w latach 1999-2002 w Zakładzie Historii Europy Wschodniej Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autor, związany od kilkunastu lat z UAM, specjalizując się z źródłoznawstwie i archiwistyce oraz badając problematykę mniejszości narodowych w Polsce, stosunki polsko-niemieckich, a także stosunki polsko-rosyjskie w okresie nowożytnym, podjął trud syntetycznego ujęcia losów polskich dóbr kultury w Rosji i ZSRR od połowy XVII wieku po czasy nam współczesne. Badacz postawił sobie zasadniczo dwa cele: ocenę rozmiaru strat oraz ukazanie działań władz i instytucji w kierunku odzyskania utraconych dóbr.

Publikacja składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym Dariusz Matelski poruszył kwestię strat polskich dóbr kultury poniesionych w wojnach z Rosją w XVII i XVIII wieku. Rozdział drugi został poświęcony losom dóbr kultury w okresie zaborów. W szczególności autor omówił tu ich grabież w okresie od trzeciego rozbioru do utworzenia Księstwa Warszawskiego, dalej windykacje w czasie jego istnienia oraz ich losy po kongresie Wiedeńskim (1815) aż do roku 1914. Ostatnia część tego rozdziału została poświęcona dziejom polskich dóbr kultury w czasie I wojny światowej. W rozdziale trzecim autor skupił się na omówieniu rewindykacji i repatriacji polskich dóbr kultury z Rosji Radzieckiej i ZSRR w latach 1918-1939. Kolejny, czwarty rozdział, dotyczy losów dóbr kultury w okresie II wojny światowej. Tutaj Dariusz Matelski omówił proces ewakuacji i straty jakie je dotknęły w roku 1939 roku, a w kolejnych częściach rozdziału skoncentrował się na

ich losach pod okupacją radziecką, litewską, niemiecką i słowacką. Rozdział został zakończony omówieniem przygotowań polskich władz do restytucji utraconych dóbr.

W rozdziale piątym badacz skoncentrował swoją uwagę na rewindykacji polskich dóbr kultury z ZSRR w latach 1945-1991. Omówił tu problem ich odzyskania z radzieckich stref okupacyjnych w Niemczech i Austrii, później z ZSRR w czasach PRL oraz w pierwszych trzech latach istnienia III RP. Ostatni, szósty, rozdział pracy został poświęcony polskim negocjacjom restytucyjnym z państwami sukcesyjnymi ZSSR prowadzonymi w latach 1991-2002 (Rosja, Białoruś, Ukraina, Litwa). Na zakończenie tej części pracy autor omówił polskie plany restytucyjne.

Praca została oparta na badaniach własnych autora oraz literaturze przedmiotu (bibliografia obejmuje niemal 30 stron!). Prowadząc kwerendę archiwalną Dariusz Matelski sięgnął do dokumentów źródłowych przechowywanych w ośmiu archiwach szczebla centralnego oraz terenowego. W tym także do zasobu Archiwum Federalnego w Koblencji. Autor niestety nie dotarł do żadnego z centralnych archiwum Federacji Rosyjskiej. Brak ten uzupełnia jednak wykorzystana bogato baza źródeł drukowanych, wspomnień i pamiętników, inwentarzy, katalogów i przewodników oraz opublikowane wyniki dotychczas prowadzonych badań.

Postawione sobie we wstępie publikacji niełatwe zadanie, opracowanie syntezy zagadnienia, autor wykonał w sposób rzetelny i bardzo interesujący. Prezentując ponad trzystuletnie losy polskich dóbr kultury w Rosji i ZSRR napisał książkę w sposób klarowny, oddając do rąk czytelnika publikację porządkującą dotychczasowy stan badań nad interesującym nas przedmiotem.

Juliusz Sikorski